

RECENSIES, REPLIEKEN EN DUPLIEKEN

In deze rubriek worden zowel methodologieboeken besproken als onderzoeksrapportages, bij voorkeur van Nederlandstalige auteurs. Auteurs krijgen de gelegenheid om op de recensie te reageren. Op de website www.kwalon.nl worden regelmatig boeken ter recensie aangeboden. Wie een boek wil bespreken (al dan niet uit dat aanbod) kan zich richten tot redacteur Famke van Lieshout: f.vanlieshout@fontys.nl.

Verlies jezelf niet in de data: het handboek *Qualitative content analysis* van Margrit Schreier

Ineke Casier*

M. Schreier, Qualitative content analysis in practice. London: Sage, 2012, 272 pagina's, ISBN 978-84920-593-1, € 29,99.

De auteur

Het boek vangt aan met het indrukwekkende curriculum vitae van de auteur. Prof. dr. Margrit Schreier heeft maar liefst vijftien jaar onderzoeksmethoden, *experimental design* en *mixed methods* gedoceerd aan studenten uit verschillende sociaalwetenschappelijke disciplines van de Jacobs University te Bremen. Ze is auteur en coauteur van een inleidend handboek methoden en heeft meer dan negentig hoofdstukken en artikelen op haar naam staan. Na het lezen van een dergelijk curriculum rest de lezer alleen nog maar vol vertrouwen het boek ter hand te nemen, want als Schreier *qualitative content analysis* niet kan uitleggen, dan kan niemand het, dunkt me.

Gezien deze staat van dienst is het echter wel opmerkelijk dat Schreier voor haar methode de afkorting QCA gebruikt zonder te verwijzen naar de gangbare toepassing van deze afkorting voor Qualitative Comparative Analysis, de specifieke methode van Charles Ragin voor causale analyse. Dat kan verwarrend zijn.

Voorwoord

In het voorwoord geeft Schreier aan hoe zij tot het schrijven van dit handboek is gekomen, namelijk door de confrontatie met een groot gebrek aan kennis over inhoudsanalyse bij studenten. Om daarin te voorzien besloot ze facultatieve workshops te organiseren over deze analyse. Deze workshops, en dan vooral de

* Ineke Casier, MA is aspirant van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen en doctoraatsstudent bij de Vakgroep Criminologie, HOA research group 'Human rights in situations of (extreme) dependency', aan de Vrije Universiteit Brussel. E-mail: icasier@vub.ac.be.

vragen van de studenten, hebben haar aangezet tot het schrijven van dit handboek. Hierin schuilt meteen ook de grootste troef van dit boek. Niet enkel is het stapsgewijs opgebouwd – ze neemt de lezer daadwerkelijk bij de hand en leidt deze door het QCA-proces – tevens is elke stap (die telkens een hoofdstuk omvat) voorzien van vragen ('Frequently Asked Questions') die ze door de jaren heen kreeg van haar studenten. 'Is QCA een kwalitatieve methode?', 'Is QCA enkel geschikt voor de analysefase van het onderzoek?', 'Kan ik QCA combineren met andere analysemethoden?', 'Hoe kom ik aan een structuur voor mijn codeboom?', 'Hoe weet ik wanneer mijn codeboom onbetrouwbaar is?' en 'Is het presenteren van frequenties wel verenigbaar met QCA?' zijn maar enkele voorbeelden van vragen die de revue passeren. Elk hoofdstuk is, zoals het een goed handboek betaamt, tevens voorzien van een korte samenvatting.

Hoofdstukken

In het inleidende hoofdstuk behandelt de auteur de basiskenmerken van QCA – zijnde *systematisch*, *flexibel* en *datareducerend* – en geeft de volgende definitie mee:

'QCA is a method for systemically describing the meaning of qualitative material. It is done by classifying material as instances of the categories of a coding frame.'

Deze definitie wordt naarmate het boek vordert meermaals uitgebreid en verfijnd. Daarnaast vertelt ze op welke data deze analysemethode kan worden toegepast en welke doelstellingen de methode nastreeft. Tot slot staat ze stil bij de oorsprong van QCA in de sociale wetenschappen. Hiermee heeft de lezer een eerste inkijk gehad in de wereld van QCA.

In hoofdstuk 2 wordt een vergelijking gemaakt tussen de kenmerken van kwalitatief onderzoek en de kenmerken van QCA. De lezer krijgt hier een beeld geschetst van de filosofie van het kwalitatief onderzoek (en de positionering tegenover het kwantitatief onderzoek) en komt te weten dat QCA een methode is binnen het kwalitatief onderzoek. In hoofdstuk 3 krijgt de lezer nog een vergelijking, maar dan een tussen QCA en andere kwalitatieve analysemethoden, zoals daar zijn codering, discoursanalyse en sociale semiotiek.

Vanaf hoofdstuk 4 begint de stapsgewijze uitleg over de eigenlijke analysefase. Vanaf hier zullen de oren van de lezer/onderzoeker zich spitsen (als ze nog niet gespitst waren), want uiteindelijk is het hierom te doen. Schreier geeft in dit hoofdstuk uitleg over wat een codeboom nu precies is, over de verschillende complexiteitsniveaus en over de vereisten waaraan een codeboom allemaal moet voldoen. Het gebeurt regelmatig dat onderzoekers, als hun dataverzameling afgerond is, verloren lopen in de hoeveelheid gegevens. Het is de bedoeling van QCA de onderzoeker te helpen het hoofd bij de zaak te houden. De onderzoeker zal worden verplicht dimensies of hoofdcategorieën uit de verzamelde data te selecteren, grotendeels gebaseerd op de onderzoeksvraag. Nadat de hoofdcategorieën

zijn vastgesteld, zal de onderzoeker subcategorieën maken met als doel de hoofdcategorieën te verfijnen. Dit kan gebeuren aan de hand van theorie (deductief of conceptgestuurd) of op basis van data (inductief of datagestuurd), of een combinatie van beide. Ook bij het maken van de subcategorieën wordt weer duidelijk wat het hoofddoel van QCA is, namelijk het reduceren van data. Aan de hand van voorbeelden geeft de auteur weer hoe dit concreet in zijn werk gaat. Een codeboom definieert Schreier als volgt:

'a coding frame is a way of structuring your material. It consists of main categories specifying relevant aspects and of subcategories for each main category specifying relevant meanings concerning this aspect.'

De ene codeboom zal complexer zijn dan de andere en het is de onderzoeksvraag die de complexiteit zal bepalen. Elke codeboom heeft op zijn minst twee hiërarchische niveaus: een hoofdcategorie en diens subcategorieën. Er kunnen uiteraard ook meer niveaus zijn, afhankelijk van het aantal conceptuele onderscheidingen dat de onderzoeker maakt. Schreier geeft de lezer ook allerlei voorbeelden van codebomen mee, gaande van eenvoudig (één dimensie met één niveau subcategorieën) tot zeer complex (meerdere dimensies met meerdere niveaus subcategorieën).

De codeboom moet trouwens aan een aantal voorwaarden voldoen: zo moet deze unidimensioneel zijn, moeten de categorieën onderling exclusief zijn, moeten de categorieën volledig zijn en moet de codeboom *gesatureerd* zijn. De voorwaarde van unidimensionaliteit slaat op de dimensie zelf. Uiteraard kan een codeboom meerdere dimensies hebben, maar elke dimensie *an sich* moet unidimensioneel zijn. Hiermee wordt bedoeld dat elke dimensie maar één aspect van de data mag omvatten. Het creëren van *gemengde* dimensies is een veelvoorkomende fout. Vervolgens moeten de subcategorieën elkaar onderling uitsluiten. Dit wil zeggen dat een bepaald gegeven maar kan worden toegewezen aan één enkele subcategorie. Ook hier geldt de voorwaarde dat dit binnen één dimensie zo hoort te zijn. Hetzelfde gegeven kan bijvoorbeeld ook nog behoren tot een andere subcategorie, maar dan wel behorende tot een andere dimensie. Een codeboom is volledig indien het mogelijk is alle relevante data op zijn minst in één subcategorie onder te brengen. De onderzoeker kan dit oplossen door een zogenoemde restsubcategorie te voorzien binnen elke dimensie. De veelgebruikte saturatievoorwaarde houdt in dat er op zijn minst één gegeven verschijnt in elke subcategorie. Er mag dus geen enkele subcategorie leeg blijven. Dit is echter volgens Schreier voor een datagestuurde codeboom een overbodige voorwaarde: bij een datagestuurde codeboom kunnen er per definitie geen lege subcategorieën zijn. Voor een conceptgestuurde codeboom is de voorwaarde onjuist, omdat in een conceptgestuurde codeboom door die lege subcategorieën belangrijke informatie wordt verkregen. In hoofdstuk 5 gaat de auteur in op hoe men een codeboom opbouwt, oftewel hoe coderen nu precies verloopt. Selecteren, structureren, opstellen, definiëren, herbekijken en uitbreiden zijn de zes toverwoorden van dit hoofdstuk. De onderzoeker dient een startpunt te selecteren. Beginnen met het analyseren van de interviewdata of toch liever met de veldnota's? Meteen alle interviews in hun geheel

behandelen of werken met topics? Dit zijn keuzes die alleen de onderzoeker kan maken. Vervolgens moet er structuur worden gecreëerd. Welke dimensies en welke subcategorieën zal de onderzoeker gebruiken? En hoe verkrijgt men deze? Via bestaande concepten (conceptgestuurd) of via de eigen verzamelde data (datagestuurd)? Vaak is het een combinatie van beide. In de literatuur worden verschillende datagestuurde strategieën aangehaald waartussen de onderzoeker op basis van de onderzoeksvragen een strategie zal moeten kiezen of een combinatie van verschillende strategieën. Een eerste strategie is de data samenvatten: relevante citaten aanhalen, irrelevante verwijderen, gelijkaardige citaten samenvatten tot één citaat en de citaten gebruiken om categorienamen te destilleren. Een tweede strategie is die van de zogenoemde *subsumption*. Deze strategie is vooral handig als de dimensies al gekend zijn, maar de subcategorieën nog niet geheel duidelijk zijn. De onderzoeker schuimt de passages af op zoek naar relevante concepten en indien ze nieuw zijn, worden ze omgezet in een categorie. De derde aangehaalde strategie is de contrasterende strategie. Deze zal worden gebruikt indien men categorieën wenst te maken uit twee verschillende bronnen. Tot slot is er nog de strategie die men terugvindt in *grounded theory*: een open codering (het identificeren van relevante concepten) gevolgd door een selectieve codering (de concepten opdelen in hoofd- en subcategorieën). Het belang van de bij hoofdstuk 4 behandelde restsubcategorieën op alle niveaus wordt door de auteur meermaals aangestipt. Wanneer de codeboom er is, moeten de categorieën nog gedefinieerd worden. Deze definiëring bestaat uit het benoemen en beschrijven van elke categorie en uit het voorzien van elke categorie van voorbeelden en eventuele beslissingsregels. Dit alles is erg belangrijk voor de validiteit van de analyse.

In hoofdstuk 6 wordt dieper ingegaan op elk van deze datagestuurde strategieën (samenvatten, strategie gebaseerd op *grounded theory*, *subsumption* en contrasteren) die gehanteerd worden om een codeboom op te bouwen, opnieuw aan de hand van voorbeelden uit de praktijk. Hoofdstuk 7 handelt over de noodzaak tot segmentatie. Segmenteren betekent het materiaal verdelen in segmenten op een zodanige manier dat elk segment slechts past in één categorie van de codeboom. Er bestaan drie soorten segmenten: het analyse-, coderings- en contextsegment. Het analysesegment kan bijvoorbeeld een interview zijn. Coderingssegmenten zijn dan weer delen uit een analysesegment die de onderzoeker na interpretatie op een betekenisvolle manier kan inpassen in de categorieën van de codeboom. Het verdelen van een analysesegment in verschillende coderingssegmenten is wat er binnen QCA bedoeld wordt met segmentatie. Contextsegmenten zijn delen van het materiaal die de onderzoeker nodig heeft om betekenis te geven aan een bepaald coderingssegment.

In hoofdstuk 8 wordt ingegaan op de testfase van de codeboom. Er wordt, zoals in elk hoofdstuk, zeer gedetailleerd uitgelegd hoe dit het best gedaan kan worden voor alleen werkende en voor met anderen samenwerkende onderzoekers. In hoofdstuk 9 wordt beschreven hoe de onderzoeker de codeboom dient te controleren op validiteit en betrouwbaarheid. De mogelijkheid bestaat dat de onderzoeker na de testfase de codeboom nog dient aan te passen. Alle voorbereidingen zijn nu getroffen, waardoor de onderzoeker met de eigenlijke codering van start kan

gaan. Hoofdstuk 10 handelt over de eigenlijke codering: alle data worden verdeeld over de verschillende categorieën.

In het finale hoofdstuk 11 gaat de auteur dieper in op het presenteren van de onderzoeksresultaten. Dit kan zowel op een kwalitatieve als op een kwantitatieve wijze gebeuren. Indien de categorieën van de verkregen codeboom de eigenlijke bevindingen zijn van het onderzoek, is een beschrijving van deze categorieën de beste presentatieoptie. Indien de cases het belangrijkste zijn, zal de onderzoeker elke case beschrijven aan de hand van de categorieën. Verdere analyses zijn in deze fase ook mogelijk. Zo kan men bijvoorbeeld op zoek gaan naar patronen of relaties tussen de categorieën. Hier kunnen softwareprogramma's goed van pas komen, zoals NVivo, ATLAS.ti, MAXQDA en Qualrus.

Conclusie

Wat Schreier de lezer vooral belooft aan het begin van het boek is een recept te zullen prijsgeven voor het uitvoeren van QCA. Deze belofte maakt ze meer dan waar. Stap voor stap (hoofdstuk per hoofdstuk) krijgt het gerecht vorm, waarbij elke stap uitgebreid wordt toegelicht, rekening houdend met de vragen die ze tijdens haar hoorcolleges en workshops kreeg van haar studenten. Hoewel ik het boek pas echt goed zal kunnen beoordelen als ik het naast mij heb liggen tijdens het uitvoeren van mijn analysefase, durf ik te stellen dat dit een zeer handig boek is (een écht handboek dus) dat menig masterstudent, doctoraatsstudent en promovendus op een verantwoorde wijze zal loodsen door de analysefase van hun onderzoek.